

**Náhrobky na odděleních pro muslimy
Ústředního hřbitova ve Vídni**

Martin Klapetek
Katedra filosofie a religionistiky
Teologická fakulta, Jihočeská universita,
České Budějovice

Abstract

Gravestones at Muslim Sections of the Central Cemetery in Vienna

The text presents research of the Vienna Central Cemetery. Attention is paid to the form of the gravestones. The Muslim sections at the cemetery appear to spread from the edge to the centre of the cemetery, which makes the gravestones more visible to ordinary visitors. Gravestones made of granite and marble most often respond to a standard offer of funeral services, more complicated gravestones are exceptional. Every fourth tombstone emphasized the religious affiliation of the deceased. The emphasis on state, cultural and world-view identity of the buried seems marginal. Information about the deceased was inscribed in the Latin alphabet and therefore it is intended for all visitors. Additional inscriptions in Arabic script are focused on Muslims. The researched gravestones show the ethnic diversity of the contemporary Muslim population of Vienna from the mid-1970s to the present.

Úvod

Pro interdisciplinární výzkum muslimských menšin ve střední Evropě je Vídeň jednou z klíčových lokalit. Dílčím tématem vypovídajícím mnohé o místních komunitách vyznavačů islámu je problematika posledních věcí člověka. Prostředí vídeňského Ústředního hřbitova se stalo zajímavým obrazem přítomnosti různých náboženských a světonázorových skupin. V rámci tohoto pestrobarevného kaleidoskopu nelze muslimy opomenout. Náhrobky nacházející se na odděleních číslo 25, 27a, 27b a 36 jsou dokladem kontinuálního vývoje funerální kultury především od sedmdesátých let 20. století až do současnosti.

Text nejprve v krátkosti představí Ústřední hřbitov ve Vídni. Následně se věnuje jednotlivým oddělením určeným pro muslimy v časové posloupnosti jejich vzniku. Díky jejich specifickým prvkům bude naznačen vývoj místních komunit patřících k různým kulturním interpretacím islámu. Text je založen na analýze a komparaci příkladů z Ústředního hřbitova ve Vídni získaných během terénních výzkumů v letech 2014 a 2015. Během bádání byly použity následující metody: kritická analýza odborné literatury, nezúčastněné pozorování, analýza sebezprezentací, fotodokumentace a deskripce místa.

Druhý největší hřbitov v Evropě

Vídeňský Ústřední hřbitov je se svými celkovými 2,5 kilometru čtverečního druhým největším hřbitovem v Evropě. Nachází se zde okolo 330 000 hrobů a je zde pochováno okolo 3 000 000 osob. Autory konvenčního projektu byla dvojice frankfurtských zahradních architektů Karl Jonas Mylius (1839–1883) a Alfred Friedrich Bluntschli (1842–1930). Hřbitov byl plánován jako místo posledního odpočinku pro všechna vyznání. Po dlouhých politických debatách byl prostor posvěcen 30. října 1874 bez přítomnosti věřících podle katolického

obřadu. S ohledem na vysoký počet každodenních rozloučení se zesnulými byly v roce 1905 postaveny dvě smuteční síně. Centrální sakrální stavba podle návrhu Maxe Hegeleho (1873–1945) byla zbudována na předem plánovaném místě až v letech 1908–1911.¹ Do roku 1921 došlo k celkem sedmi rozšířením hřbitovního areálu. Aby se zkrátila doba potřebná pro pohřeb, bylo v roce 1923 zapotřebí třetí smuteční síně.²

V rámci hřbitova parkového typu projektovaného na konci 19. století pro rozvíjející se evropské velkoměsto platí dichotomie centrum/důležité – periferie/nedůležité. V centru plochy se nachází hlavní vchod, na který navazuje alej lemovaná hroby významných osobností. Cesta vrcholí na volném prostranství před sakrální budovou. Tímto způsobem se do celkového rozvržení hřbitova, umístění jednotlivých polí i uspořádání samotných oddělení odráží společenská hierarchie.³ Oddělení určená pro muslimy na Ústředním hřbitově ve Vídni se nachází zcela na jeho okraji. Postupně se prostorově odpoutávají od zdi sousedního Evangelického hřbitova a expandují směrem do centra zkoumané lokality. Případné dopady tohoto vnitřního rozvržení jsou narušeny dostupností místní hromadné dopavy. Tramvajová zastávka na točně se totiž nachází nedaleko vedlejší brány číslo tři, kterou je možné bezprostředně zkoumaná pole navštívit.

Oddělení 25: nejstarší doklady muslimských hrobů

Oddělení 25 má více méně tvar pravoúhlého trojúhelníku a patří k jedněm z nejmenších na hřbitově. K veřejnému užívání bylo oficiálně otevřeno až v roce 1930.⁴ Podle plánů hřbitova z roku 2015

¹ Leisner 2003, 117.

² Rauscher nedatováno, 4–5.

³ Klapetek 2017, 214.

⁴ Heine, Lohlker a Potz, 133–134.

by se zde mělo nacházet celkem 124 hrobových míst, která by měla být uspořádána v osmi řadách.⁵ Na začátku července roku 2015 bylo během výzkumu zaznamenáno 45 hrobů s různorodou nadzemní úpravou. Paralelní skupiny jedna až pět jsou orientovány podle náboženských předpisů směrem k Mekce.⁶

Pouze řada osm nacházející se na delší odvěsně směrem do centra hřbitova je výjimkou potvrzující zmiňované pravidlo. Jedná se o linii umístěnou podobně jako na ostatních částech hřbitova na pohledově exponovaném okraji pole. Hrobová místa v těchto skupinách, které jako pomyslná krajka lemují oddělení, byla nájemci již od počátku velice žádána. Proto došlo k jejich rychlému obsazení v době, kdy se nemohla předpokládat tak výrazná proměna náboženského a světonázorového spektra obyvatel Vídně. Pozůstalí po zde pohřbených i jiní okolodoucí používali rozsáhlý hřbitov s parkovou úpravou k pravidelným procházkám a dalším společenským příležitostem.

Tento motiv je zdůrazněn nerovnoměrnou sítí různorodých monumentů, které se podobně jako rozlehlé hrobky nacházejí v rozích hřbitovních polí na křížovatkách. V případě oddělení 25 je to velký obelisk padlým z povstání v březnu 1848 (obrázek č. 1).⁷ V jednom z vrcholů stojí menší památník připomínající saské vojáky, kteří v roce 1866 na straně Rakousko-Uherska bojovali proti Prusku. Posléze ustoupili až k branám Vídně, kde někteří podlehlí svým zraněním v polních nemocnicích (obrázek č. 2).

Záznamy na dochovaných náhrobcích na hřbitovním poli číslo 25 dokládají pohřbívání především v rozmezí 1974–1987.⁸ Výjimkou jsou hroby z roku 1930, 1940 nebo 1956. Na některých náhrobcích řadových hrobů lze v seznamu hned několika zesnulých nalézt výrazně

⁵ Friedhöfe Wien 2015a.

⁶ Gartner 2010, 52.

⁷ Häusler 2017, 108.

⁸ Rauscher 2015, 156.



Obr. 1. Obelisk padlým z povstání v březnu 1848. Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

novější data úmrtí vedle let odpovídajících okolním realizacím (1991–1997, 2002–2014). Na 42 hrobech byla pozůstalými instalována jedna stéla a na zbylých třech se pomník nenacházel. Pro sedmdesát procent náhrobků byla použita žula, teraco nebo mramor, zbytek pomníků byl z běžného kamene. Nepřítomnost dřevěných destiček byla dána dvěma faktory. Za prvé tyto hroby jsou nejstarší a celá řada z nich byla již druhotně osazena nákladnějšími náhrobky. Za druhé na tomto poli se nenachází speciální oddíl dětských hrobů, které mnohdy zůstávají trvale označeny jednoduchými dřevěnými deskami. Pomníky byly zejména v černé, šedé a bílé a v několika případech byla užitá hnědá nebo červená. Jednalo se především o standardní barevnou nabídku používanou i na hrobech většinové nemuslimské populace. Šedesát procent stél s ohledem na jejich tvar nebo primární výzdobu nebylo možné přiřadit k některému specifickému



Obr. 2. Památník saských vojáků z roku 1866.
Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

typu. Každý čtvrtý náhrobek zdůrazňoval náboženskou přináležitost zemřelého, výjimečně se objevil pomník vyzdvihující jeho národní příslušnost nebo určitý kulturní prvek.⁹ Na některých náhrobcích se nacházely dlouhé nápisy v arabském písmu, výzvy k modlitbě nebo kaligrafie. Přesto lze písemnou složku interpretovat pouze jako doplnění celkového pojetí náhrobku. Ten svým tvarem a primárními doplňky nepřekročil neutrální pojetí odpovídající standardním tvarům pomníků směrem buď k jasně náboženské koncepci, nebo k orientalizujícímu nostalgickému pojetí. Tři čtvrtiny náhrobků bylo možné považovat za standardní nabídku místních kamenosochařství a každý čtvrtý pomník měl propracovanější nebo dokonce individuální pojetí. Ve srovnání s okolními realizacemi je historizující hrob korunovaný turbanem z řady jedna osobitým řešením (obrázek č. 3).

⁹Klapetek 2019, 498–501.



Obr. 3. Historizující hrob korunovaný turbanem (oddělení 25, řada 1). Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

Pouze na dvou náhrobcích na poli číslo 25 se objevovalo vyobrazení zemřelého. Prakticky na všech pomnících se nacházely texty. Na čtvrtině náhrobků se nalézaly pouze základní informace o zesnulém, čtyřicet procent pomníků pak neslo navíc nápisy v arabském písmu, ale jen na třech realizacích se objevila výzva k modlitbě první súry Koránu (al-Fātiha) nebo zvolání „Ve jménu Boha milosrdného, Slitovného“ (basmala).¹⁰ Na každém desátém náhrobku byl vyrytý půlměsíc s hvězdou, růže nebo girlandy květů. Trojrozměrné trvalé ozdoby pomníků se na tomto hřbitovním poli neobjevovaly.

Oddělení 27a a 27b: od přistěhovalců z „Orientu“ k sousedům

Oddělení 27 má tvar čtverce a je rozděleno úhlopříčnou cestou směřující do centra hřbitova na části 27a a 27b, které byly oficiálně otevřeny v letech 1884 a 1886. První část je zajímavým dokladem národnostní a náboženské pestrosti Vídně. Ve vrcholech trojúhelníku se nachází skupiny hrobů farnosti Koptské ortodoxní církve sídlící u kostela Panny Marie z Zeitoun, komunity Syrské ortodoxní církve sídlící u kostela sv. Efréma a především Islámského – egyptského společenství. Hrobová místa v řadách číslo jedna až tři jsou svou kratší stranou orientovány podle jednotlivých stran trojúhelníka tak, aby líc náhrobků v hlavě hrobů byl směřován k okolo procházejícím. Hroby ve skupině číslo jedna jsou přerušeny volným vstupem na část věnovanou muslimům a doplněny o pomník s informační funkcí. Texty jsou latinkou v němčině a arabsky v arabském písmu.

Muslimské hroby jsou podle náboženských předpisů směřovány k Mekce. Tento motiv je ještě podtržen vybudováním trvalého pomníku v podobě mihrábu, který je doplněn o cílenou výsadbu stále zelených keřů (obrázek č. 4).¹¹ Podle plánů hřbitova z roku 2015 by se

¹⁰ Graham a Kermani 2006, 123–124.

¹¹ Petersen 1996, 186–187.



Obr. 4. Mihráb na oddělení 27a.
Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

zde mělo nacházet celkem 57 hrobových míst.¹² Na začátku července roku 2015 bylo během výzkumu zaznamenáno 47 hrobů s různorodou nadzemní úpravou. Hroby jsou rozděleny do osmi linií, které jsou na plánech číslovány s označením M (něm. muslimisch).

Záznamy na dochovaných náhrobcích na hřbitovním poli číslo 27a dokládají pohřbívání především v letech 1988–2013.¹³ Na 36 hrobech byl osazen jeden pomník, na třech byly dvě stély a na osmi se náhrobek nenacházel. V osmdesáti pěti procentech byla použita žula, mramor či teraco. Ostatní realizace byly zejména pomníky z obvyklého kamene. Samostatné náhrobky ze dřeva nebo kovu byly použity pokaždé jen v jednom případě. Barevnost byla opět ovlivněna

¹² Friedhöfe Wien 2015a.

¹³ Brandstetter 2009, 29.



Obr. 5. Model notebooku jako součást náhrobku (oddělení 27a, řada 22, číslo 3). Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

materiálem, který byl využit na vysokém podílu náhrobků. Černé provedení typické pro okolní nemuslimské hroby mělo čtyřicet procent pomníků. Druhou nejčastěji použitou barvou byla bílá s jednadvaceti procenty. Hnědá i šedá barva byly shodně zastoupeny v patnácti procentech případů. Zbýlých pět procent tvořily kombinace bílých a hnědých řešení. Tři čtvrtiny náhrobků opět nešlo zařadit k některému ze specifických typů. Pouze dvacet pět procent bylo možné interpretovat především jako náboženské s kulturním přesahem. Polovinu stél šlo považovat za standardní nabídku místních kamenosochařství. Čtyřicet procent pomníků mělo jednoduchý tvar a zbylých deset procent bylo možné označit za propracované či dokonce individuální. Vizualně nejpůsobivějším je hrob číslo 22 v řadě 3, kde byl roku 2008 pohřben dospívající muž arabského původu. Součástí pomníku je realistický model notebooku (obrázek č. 5).

Na žádném z náhrobků se nenacházelo vyobrazení zemřelého. Základní informace o zesnulém byly v naprosté většině případů zaznamenány latinkou a na třiceti pěti procentech pomníků byly doplněny o další různorodé texty a zvolání v arabském písmu. Na náhrobcích se neobjevovaly latinkou psané výzvy k modlitbě první súry Koránu a citace koránského textu v němčině byla jen jedna (obrázek č. 6).¹⁴ Anglický nápis odkazující na pozůstalé a jejich vztahy k zemřelému byl výjimkou: „Nepláčeme, protože jsi odešel, usmíváme se, protože se setkáme“. V podobném duchu je nápis v němčině na jiném hrobě „S láskou a vděčností“. Pouze v jednom případě se na pomníku objevil vyrytý půlměsíc s hvězdou, kaligrafie nebo květiny.

Celá část 27b je na plánech hřbitova označena jako Islámské náboženské společenství (něm. Islamische Glaubensgemeinschaft, dále IGGIÖ).¹⁵ Dokládá vzrůstající význam organizovaného islámu nejen v samotné Vídni a jeho vztah k magistrátu města. Podle plánů hřbitova z roku 2015 by se zde mělo nacházet celkem 435 hrobových míst, která by měla být uspořádána v dvaceti pěti řadách.¹⁶ Na začátku července roku 2015 bylo během výzkumu zaznamenáno 408 hrobů s různorodou nadzemní úpravou. Podobně jako ve vedlejší části se i zde opakuje stejná situace s křesťanskými hroby v liniích jedna až tři.

Záznamy na dochovaných náhrobcích na hřbitovním poli číslo 27b dokládají pohřbívání především v rozmezí 1988–2014. Na 322 hrobech byl osazen jeden pomník, na 18 byly dvě stély a na 68 se náhrobek nenacházel. V osmdesáti procentech byla použita žula, mramor či teraco. Ostatní realizace byly pomníky ze dřeva nebo běžného kamene. Samostatné náhrobky z betonu nebo kovu byly použity

¹⁴ „Wir gehören Gott an und zu Ihm kehren wir zurück“. V překladu Ivana Hrbka „My Bohu patříme a my k Němu se navrátíme!“ (Korán 2:156). Hrob Dr. Mohameda Farouka a Annemarie El-Shohoumi (oddělení 27a, řada 5, číslo 33).

¹⁵ Aslan, Kolb a Yildiz 2017, 32.

¹⁶ Friedhöfe Wien 2015a.



Obr. 6. Citace Koránu v němčině na náhrobku (oddělení 27a, řada 5, číslo 33). Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

výjimečně. Podobně jen v šesti případech byla zaznamenána kombinace materiálů. Barevnost byla opět ovlivněna materiálem, který byl využit na vysokém podílu náhrobků. Černé provedení typické pro okolní nemuslimské hroby mělo třicet pět procent pomníků. Hnědá i šedá barva byly shodně zastoupeny v dvaceti dvou procentech případů. Bílá barva se objevovala v šestnácti procentech stél. Zbýlých pět procent tvořily příklady zelených, červených, okrových nebo béžových řešení. Šedesát tři procent náhrobků opět nešlo zařadit k některému ze specifických typů. Pouze každý čtvrtý šlo interpretovat především jako náboženský a zbylé byly s kulturním přesahem nebo důrazem na příslušnost k určitému národu. Na náhrobku se objevilo místo narození (např. Kábul, Bijeljina), mapa země původu (Irák, Írán) nebo vlajka (Turecko). Šedesát procent pomníků bylo možné považovat za standardní nabídku místních kamenosochařství. Každý čtvrtý náhrobek měl jednoduchý tvar a zbylých patnáct procent šlo označit za propracované či dokonce individuální. Svým zpracováním ze standardu vyčnívá například hrob jedné z významných postav rakouského islámu DDr. Ahmada Abdelrahimsaiho (oddělení 27b, řada 9, číslo 25, obrázek č. 7).¹⁷

Pouze na sedmnácti procentech náhrobků se nacházelo vyobrazení zemřelého. Základní informace o zesnulém byly v naprosté většině případů zaznamenány latinkou a na každém pátém pomníku byly doplněny o další různorodé texty a zvolání v arabském písmu. Na deseti procentech náhrobků se objevovaly latinkou psané výzvy k modlitbě první súry Koránu. Citace koránského textu v němčině přímo na pomníku byly jen tři. Výjimkou byla latinkou psaná slova Alláh a Muhammad, turecky „Bůh jediný je věčný“, vrcholky minaretů či basmala. Na sedmi procentech náhrobků se objevily nápisy odkazující na pozůstalé a jejich vztahy k zemřelému. Především to byli příslušníci balkánských národů, ale objevily se i nápisy v turečtině a kurdštině.

¹⁷ Hadžić 2019, 129, 139, 148, 150.



Obr. 7. Náhrobek DDr. Ahmada Abdelrahimsaiho (oddělení 27b, řada 9, číslo 25). Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

Pouze pět procent náhrobků neslo delší texty¹⁸ nebo kratší zvolání či oslovení v němčině. Shodně na patnácti procentech pomníků se objevil vyrytý půlměsíc s hvězdou nebo kaligrafie. Sedm procent náhrobků bylo vyzdobeno vyrytými růžemi nebo liliemi. Výjimkou byla holubice, ratolest, houslový klíč, vinná réva, zlatý strom, šavle, hvězdy nebo orientalizující prvky. Mezi trojrozměrnou výzdobu pomníků patřily v několika procentech plastové a kovové růže.

Oddělení 36: jednodílné pole příkladem pestrosti kulturních interpretací

Ve srovnání s předchozími příklady je pole 36 rozsáhlejší. Má tvar obdélníku, který je rozdělený cestou na dvě shodné poloviny. Ze všech zkoumaných muslimských oddělení na vídeňském Ústředním hřbitově je nejnovější. Právě zde jsou postupně vytyčována nová hrobová místa, a proto se jedná o zajímavý prostor vypovídající mnohé o současné situaci a budoucím vývoji. Celé pole je od svého oficiálního otevření v roce 1881 lemováno na okrajích křesťanskými hroby, které jsou seskupeny v řadách jedna až čtyři. Badatelem zkoumaná polovina oddělení je nerovnoměrně rozdělena na tři základní podíly. Největší z nich připadl opět IGGIÖ. Sousedí s jednou ze stran trojúhelníkovitého pozemku části 27b, což mu i přes rozdělení boční cestou dává dojem stylové kompaktnosti. Centrální díl je určen pro

¹⁸ „Bäume sterben aufrecht. Glücklich allein ist die Seele die liebt.“ Druhá polovina textu je citát od Johanna Wolfganga von Goethe (odd. 27b, ř. 8, č. 30). „Was man tief in seinem Herzen besitzt, kann man nicht durch den Tod verlieren.“ Jde o citát Johanna Wolfganga von Goethe na hrobě dr. Assadullaha a Margarete Baha (odd. 27b, ř. 22, č. 6). „Tod ist nur wer vergessen (wird)“. Jedná se o citát Immanuela Kanta na hrobě rodiny Abedali (odd. 27b, ř. 13, č. 2). „Eure Körper werfen schatten in der Flut des goldenen Lichts drum müsst Ihr uns schon gestatten heimzugehen in unser Nichts. B. B.“. Jde o citát Bertolda Brechta na hrobě Dr. Mahmouda Afghaniho (odd. 27b, ř. 16, č. 16). „Jung stirbt, wen die Götter lieb(en)“. Řecké/římské přísloví na hrobě osob íránského původu (odd. 27b, ř. 12, č. 20). „Trennung ist unser Los, Wiedersehen ist unsere Hoffnung“. Jedná se o citát Augustina Aurelia na hrobě muže arabského původu (odd. 27b, ř. 12, č. 2).

několik hrobových míst Islámského ší'itského náboženského společenství (něm. Islamische Schiitische Glaubensgemeinschaft, Schia).¹⁹ Podíl nacházející se směrem do centra hřbitova v nejuvdálenější části od prvního ze zkoumaných polí připadl od roku 2011 Islámskému alevitskému náboženskému společenství (něm. Islamische Alevitische Glaubensgemeinschaft, ALEVI).²⁰ V plánech zaznamenávajících různorodé technické vybavení nebo pomníky nelze najít odkaz na doplněk tohoto hřbitovního oddělení. Je jím trvale umístěný stůl určený pro vystavení rakve s nebožtíkem během veřejné modlitby za mrtvé, která je nedílnou součástí pohřebních ceremonií (obrázek č. 8).²¹

Podle plánů hřbitova z roku 2015 by se zde mělo nacházet celkem 164 hrobových míst, která by měla být uspořádána v 15 řadách.²² Na začátku července roku 2015 bylo během výzkumu zaznamenáno 170 hrobů s různorodou nadzemní úpravou.²³ Disproporce mezi stavem z července roku 2015 a plány, které byly na webových stránkách k dispozici ještě v říjnu téhož roku, ukazuje na časovou prodlevu a s tím spojenou zpětnou aktualizací informací ze strany provozovatele hřbitova.

Samotné pole 36 nevypovídá jen mnohé o fungování Ústředního hřbitova ve Vídni. Zároveň k odborníkovi i poučenému návštěvníkovi z řad muslimů promlouvá o vzájemných vztazích mezi jednotlivými proudy a kulturními intepretacemi islámu v současném a budoucím Rakousku. Stejně jako v dalších zemích Evropy je i zde podíl ší'itů

¹⁹ Aslan, Kolb a Yildiz 2017, 35.

²⁰ Bauer a Mattes 2019, 67.

²¹ Venhorst 2013, 268–270.

²² V části pro alevity bylo 11 hrobových míst ve dvou řadách. V části pro ší'ity byla 2 hrobová místa v jedné skupině. V části pro sunnity bylo 151 hrobových míst ve dvanácti liniích. Friedhöfe Wien 2015b.

²³ Pole pro alevity v červenci 2015 zahrnovalo tři řady hrobových míst a pouze prostřední linie byla zcela obsazena 8 hroby. Úsek pro ší'ity odpovídal plánu. V části pro sunnity bylo 157 hrobů v dvanácti liniích.



Obr. 8. V pozadí stůl určený pro vystavení rakve v oddělení 36.
Autor: Martin Klapetek, 2015, archiv autora.

marginální.²⁴ Podobně jako v sousedním Německu se díky důsledkům regulované ekonomické migrace v druhé polovině 20. století z venkovských oblastí centrálního a východního Turecka dostali do Rakouska vedle sunnitských muslimů také alevité. V obou zemích probíhá v posledních letech proces institucionalizace alevitských komunit. V Německu to dále souvisí s rozvojem alevitských teologických center na vybraných veřejných univerzitách. V Rakousku je to proces uznání společenství ze strany státu v rámci dlouhodobého procesu, který vyvrcholil přijetím nového Islámského zákona v roce 2015.²⁵

Záznamy na dochovaných náhrobcích na hřbitovním poli číslo 36 dokládají pohřbívání především v letech 2007–2015.²⁶ Na 122 hrobech byl osazen jeden pomník, na 18 byly dvě stély, na jednom dokonce tři²⁷ a na 29 se náhrobek nenacházel. V šedesáti pěti procentech byla použita žula, mramor či teraco, každý čtvrtý byl ze dřeva a ostatní realizace byly z obvyklého kamene nebo kovu. Barevnost byla opět ovlivněna materiálem, který byl využit na vysokém podílu pomníků. Černé provedení typické pro okolní nemuslimské hroby mělo třicet osm procent náhrobků. Hnědá barva byla zastoupena v dvaceti dvou procentech případů a šedá v sedmnácti procentech. Bílá a zelená barva se shodně objevovaly v deseti procentech pomníků. Zbýlá tři procenta tvořily příklady růžových, okrových nebo béžových řešení. Šedesát jedna procent náhrobků opět nešlo zařadit k některému ze specifických typů. Pouze dvacet dva procent bylo možné interpretovat především jako náboženské a zbylé byly s kulturním přesahem nebo důrazem na příslušnost k určitému národu. Příkladem může být pomník ve tvaru mešity s minaretem na hrobě bosenského muže (odd. 36, ř. 12, č. 1). Na náhrobcích se dále objevovalo místo narození (např. Dersim, Prijedor, Zvornik, Živinice) nebo mapa země původu

²⁴ Klapetek 2018, 37.

²⁵ Nalborczyk 2016, 74.

²⁶ Brandstetter 2009, 29.

²⁷ Tradiční bosenský hrob muže se dvěma bílými mramorovými stélami, které jsou doplněny o šedý sloupek v rohu ohraničení hrobu (odd. 36, ř. 8, č. 14).

(Kosovo). Čtyřicet jedna procent stél šlo považovat za standardní nabídku místních kamenosochařství. Shodný počet pomníků měl jednoduchý tvar a zbylých osm procent bylo možné označit za zpracované či dokonce individuální. Svým zpracováním zaujmou dětské hroby ve tvaru stylizovaného anděla (odd. 36, ř. 10, č. 15) nebo srdce s medvídkem (odd. 36, ř. 9, č. 13). Z okolního standardu vyčnívá i tradičně pojatý mramorový pomník s turbanem (odd. 36, ř. 9, č. 10).

Pouze na dvaceti třech procentech náhrobků se nacházelo vyobrazení zemřelého. Základní informace o zesnulém byly v naprosté většině případů zaznamenány latinkou a na sedmnácti procentech pomníků byly doplněny o další různorodé texty a zvolání v arabském písmu. Na šesti procentech náhrobků se objevovaly latinkou psané výzvy k modlitbě první sůry Koránu. Citace koránského textu v němčině přímo na pomníku byly jen dvě. Výjimkou byla latinkou psaná basmala. Na sedmi náhrobcích se objevily nápisy odkazující na pozůstalé a jejich vztahy k zemřelému. Pouze osm procent stél neslo delší texty v němčině nebo turečtině.²⁸ Shodně na sedmnácti procentech pomníků se objevil vyrytý půlměsíc s hvězdou nebo kaligrafie. Devět procent náhrobků bylo vyzdobeno vyrytými růžemi, liliemi, slunečnicemi, palmovou ratolestí nebo jiným rostlinným dekorem. Výjimkou bylo vyobrazení Ka'aby,²⁹ srdce, motýla, truchlící postavy či fotbalisty. Mezi trojrozměrnou výzdobu několika pomníků patřily kovové růže nebo slunce.

²⁸ Citát od čtvrtého chalífy Alího ibn Abí Tálíba „Öldükten sonra yasamak isterseniz kalıcı bir eser bırakınız“ na alevitském hrobě (odd. 36, ř. 17A, č. 2); báseň v turečtině vedle vyobrazení Džaláleddína Rúmího na alevitském hrobě (odd. 36, ř. 17A, č. 4); „Bir ölüm var bu kadar zor, Bir ölüm böyle amansız, Ne olur dur ne olur dur, Gitmeydin apansız“ je píseň od tragicky zesnulého tureckého zpěváka Terima Ketina (odd. 36, ř. 5, č. 7); „Ayrılık zamanı geldi sevdigini göründü gözüme yol usul usul egër ayriliga dayanamazsan gözetle pesimden gel usul usul. Sirri Çakmak“ na hrobě Sirriho Çakmaka (odd. 36, ř. 10, č. 4); začátek básně Alberta Schweitzera „Was Du in Leben hast gegeben, dafür ist jeder Dank zu klein“ (odd. 36, ř. 11, č. 3) a dlouhý německý citát o díle perského malíře Bahrama Alivandího (odd. 36, ř. 13, č. 8).

²⁹ Jednoduchý hrob s pestrobarevnými kachly je typický pro Maroko a na zkoumané lokalitě je neobvyklý (odd. 36, ř. 7, č. 8).

Závěr

Oddělení určená pro muslimy na Ústředním hřbitově ve Vídni se postupně prostorově rozšiřují od jeho okraje do centrálních částí. Pomníky instalované na řadových hrobech především v období od poloviny sedmdesátých let 20. století lze chápat jako dílčí zdroj informací o vyznavačích islámu žijících v jedné z metropolí střední Evropy. Po celou dobu zůstává nejpočetnější instalace jednoho náhrobku, který je standardním řešením využívajícím katalogové nabídky místních kamenosochařství.³⁰ Z tohoto důvodu je jako materiál využita obvykle žula, teraco nebo mramor. Oproti ostatním polím se na nejmladším oddělení 36 nacházel vyšší podíl původních dřevěných destiček. Protože se nejednalo o kompaktní soubor dětských hrobů, v některých případech lze předpokládat jejich pozdější nahrazení trvalými pomníky.

Naprostou většinu stél nebylo možné přiřadit k některému specifickému typu s ohledem na jejich tvar nebo primární výzdobu. Na všech odděleních se však udržel stabilní trend, kdy každý čtvrtý náhrobek především primární dekorací zdůrazňoval náboženskou příslušnost zemřelého. Jednalo se o islámské symboly (půlměsíc s hvězdou), kaligrafii, kratší zvolání zapsané latinkou (výzva k modlitbě, basmala) a delší texty v arabském písmu. Zvýraznění státní/etnické, kulturní a světonázorové příslušnosti tvarem pomníku bylo na sledované lokalitě okrajové.

Výsledky z výzkumu vybraných hřbitovních polí Ústředního hřbitova ve Vídni vypovídají mnohé o dějinách a současnosti místních muslimských komunit. Pro zpřesnění celkového obrazu a nastínění budoucího vývoje bude potřeba data vyhodnotit v souvislosti s provozováním Islámského hřbitova ve Vídni-Liesingu. Rakouský kontext nabízí několik zajímavých příležitostí pro srovnání různorodých

³⁰ Polovina hrobových míst bez pomníku na oddělení 27b byla identifikována jako neobsazená.

realizací v prostředí velkoměsta a jeho bezprostředního okolí (Vídeň), centra spolkové země (Štýrský Hradec, Linz, Innsbruck, Klagenfurt, Salzburg) a venkovského prostředí (Telfs ve spolkové zemi Tyrolsko a Islámský hřbitov v Altachu ve spolkové zemi Vorarlbersko). Takto je možné získat přesnější obraz o vzájemném setkávání různých kulturních interpretací islámu v Rakousku. Následně je potřeba informace zasadit do kontextu sousedního Německa a Švýcarska. Cílem takto nastaveného srovnání je vystižení úspěšných integračních strategií. Jinými slovy řečeno, jakým způsobem se z muslimů žijících v Rakousku stávají rakouští muslimové.

Literatura

- Aslan, Ednan, Jonas Kolb a Erol Yildiz. 2017. *Muslimische Diversität. Ein Kompass zur religiösen Alltagspraxis in Österreich*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bauer, Dominique a Astrid Mattes. 2019. „Austria.“ In *Yearbook of Muslims in Europe*. Vol. 10., vyd. Oliver Scharbrodt, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Jørgen S. Nielsen a Egdūnas Račius, 53–78. Leiden: Brill.
- Brandstetter, Gertrud Barbara. 2009. *Der Islamische Friedhof in Wien. Ein Symbol von kultureller Identität und Integration?* Vídeň: Vídeňská univerzita.
- Friedhöfe Wien 2015a. „Zentralfriedhof Plan Detail 03.“ 12. 10. 2015. <https://www.friedhoefewien.at/eportal3/ep/channelView.do?pageTypeld/75472/channelId/-54304>.
- Friedhöfe Wien 2015b. „Zentralfriedhof Plan Detail 04.“ 12. 10. 2015. <https://www.friedhoefewien.at/eportal3/ep/channelView.do?pageTypeld/75472/channelId/-54304>.
- Gartner, Barbara. 2010. „Das islamische Bestattungswesen.“ In *Islam in Österreich*, vyd. Alexander Janda a Mathias Vogl, 50–52. Vídeň: Österreichischer Integrationsfond.
- Graham, William A. a Navid Kermani. 2006. „Recitation and aesthetic reception.“ In *The Cambridge Companion to the Qurʾān*, vyd. Jane McAullife, 115–141. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadžić, Salim A. 2019. „Der Moslemische Sozialdienst als Träger der Konstituierung der Islamischen Glaubensgemeinschaft in Österreich.“ In *Die Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich. 1909–1979–2019. Beiträge zu einem neuen Blick auf ihre Geschichte und Entwicklung*, vyd. Farid Hafez a Rijad Dautović, 125–152. Vídeň: New Academic Press.
- Häusler, Wolfgang. 2017. *Ideen können nicht erschossen werden. Revolution und Demokratie in Österreich 1789–1848–1918*. Vídeň: Styria Verlag.

- Heine, Susanne, Rüdiger Lohlker a Richard Potz. 2012. *Muslime in Österreich. Geschichte – Lebenswelt – Religion – Grundlagen für Dialog*. Innsbruck: Tyrolia Verlag.
- Klapetek, Martin. 2017. „Muslim Areas at Municipal Cemeteries in Germany and Austria.“ *Studia religiologica* 50(3): 203–220.
- Klapetek, Martin. 2018. „The Near Orient? The Transfer of “Otherness” to European Contexts.“ In *Contested Minorities of the Middle East and Asia*, vyd. Atilla Kovács a Katarína Šomodiová, 33–50. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Klapetek, Martin. 2019. „Muslimské náhrobky v současném Německu a Rakousku.“ In *Epigraphica et Sepulcralia* 8., vyd. Jiří Roháček, 485–508. Praha: Ústav dějin umění AV ČR.
- Leisner, Barbara. 2003. „Ästhetisierung und Repräsentation. Die neuen Parkfriedhöfe des ausgehenden 19. Jahrhunderts.“ In *Raum für Tote*, vyd. Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal, Zentralinstitut und Museum für Sepulkralkultur Kassel, 111–144. Braunschweig: Haymarket Media.
- Nalborczyk, Agatha S. 2016. „A Century of the Official Legal Status of Islam in Austria: Between the Law of Islam of 1912 and the Law of Islam of 2015.“ In *Muslim Minority-State Relations. Violence, Integration, and Policy*, vyd. Robert Mason, 61–82. New York: Palgrave Macmillan.
- Petersen, Andrew. 1996. *Dictionary of Islamic Architecture*. London: Routledge.
- Rauscher, Andrea. Nedatováno. *Der Wiener Zentralfriedhof. Die bedeutendste Begräbnisstätte Wiens*. Vídeň: Friedhöfe Wien.
- Sörries, Reiner. 2015. *Von Mekka bis Berlin. Archäologie und Kulturgeschichte des islamisches Friedhofs*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Venhorst, Claudia. 2013. „Lived eschatology: Muslim views on life and death. Preliminary Practices.“ In *Changing European Death Ways*, vyd. Eric Venbrux et al., 259–281. Berlin: LIT Verlag.